

TÜRKİYE SORUNLARI

zaralı..akad
bostancıoğlu
koç..zabcı
kafaoğlu..töre
ahmad..mcfadden
dumont..weisz
özserin..behramoğlu
sayar..laçiner
akman

1988 YILLIĞI

ALAN YAYINCILIK: 93
TÜRKİYE SORUNLARI DİZİSİ: 4
Şubat 1988
Ofset Hazırlık: PANO GRAFİK
Baskı: MAPSAN
Kapak Baskı: Orhan Ofset

alan yayıncılık
ticaret limited şirketi
Başmuhasip Sokak Tâlas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

Dünün ve Bugünün Defterleri

TÜRKİYE SORUNLARI DİZİSİ

4

İçindekiler

— Sunuş	5
— 2000'li Yıllar Eşiğinde Türkiye-Ragıp Zaraklı	9
— Emperyalizm, Ulusal Sorunlar ve Türkiye-Tanju Akad	14
— Seksenyedi'de Muhalefet - Adnan Bostancıoğlu	40
— İşçiler Ne Yapıyor? - Yıldırım Koç	60
— Çağ Atlayan Türkiye ve Banuş'un Horası - Hakkı Zabcı.....	71
— Türkiye 1970-1987, Ekenomik ve Sosyal Yönlü İnceleme (II)- A. Başer Kafaoğlu	100
— Türk-ABD İlişkileri 1960-1975 (I)-Nahit Töre	113
— Türkiye'de Devlet ve Müdahale - Feroz Ahmad	136
— Üçüncü Türkiye Cumhuriyetinde Sivil-Ordu İlişkileri- John H. Mc Fadden	147
— Türkiye'de İslam Yenilik Ögesi mi? - Paul Dumont	163
— Yılmaz Güney ve Sineması - Derleyen: Mustafa Cengiz, Katılanlar: Claude Weisz, Arif Özserin, Ataol Behramoğlu, Ömer Laçiner, Vecdi Sayar	179
— Yanlış Bir Tartışma: Jakobenzim - Cüneyt Akman	201

*Türkiye Sorunları
1988 Yılı*

İŞÇİLER NE YAPIYOR?

Yıldırım Koç

1987 yılında Ankara, İstanbul, Kayseri, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum, Van, Diyarbakır, Elazığ, Konya, İzmir, Antalya, Mersin, Eskişehir, Bursa, Kastamonu ve Malatya'da bir sendikanın temsilci, baştemsilci ve şube yöneticisi eğitimlerine eğitimci olarak katıldım. Bu eğitim seminerlerinde 67 ilden 2500 dolayında temsilci, baştemsilci ve şube yöneticisi bulundu. Ayrıca çeşitli yörelerde doğrudan işyerlerini ziyaret etme, sendikada hiç görev almayan üyelerle işçilerin sorunlarını ve çözüm yollarını görüşme ve tartışma imkanım oldu.

Bu yazı, aylar süren bu eğitimler sırasındaki bazı gözlemlerimi ve bunlarla ilgili bazı değerlendirmelerimi özetlemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma ve Yaşama Koşulları Kötüleştii

1980 öncesi ile karşılaştırıldığında bütün bölgelerde yaşayan işçiler için yapılabilecek bir genelleme, işçilerin yaşama ve çalışma koşullarından şikayetçi olmalarıdır.

İşçiler ücretlerinin satınalma gücünün sürekli olarak düştüğünü kendi yaşamlarından çok iyi bilmektedirler. Birçok işçi 10 yıl önceki net ücretleriyle kaç kilo et alabildiğini, bugün ise satın alabildiği et miktarının nasıl düştüğünü kolayca örnekleyebilmektedir. Yaygın olarak kullanılan diğer bir karşılaştırma, net ücretle alınabilen altın miktarıdır. Birçok işçiden bu karşılaştırmayı dinledim. 10 yıl önceki aylıklarıyla kaç gram altın veya kaç Cumhuriyet altını aldıklarını hesaplayıp, bir de şimdiki durumla-

rını anlattılar. Diğer bir deyişle, işçiler ücretlerinin satınalma gücünün nasıl düştüğünü çok iyi biliyorlar. Siyasi görüşü ne olursa olsun, hepsi de bu duruma çeşitli biçimlerde tepkisini açıklıyor.

12 Eylül sonrasında işyerlerinde işverenlerin baskısının arttığına da her yerde işaret ediliyor. Yürürlükteki toplu iş sözleşmesinin hükümlerinin uygulanması bile birçok işyerinde hâlâ önemli bir sorun oluşturuyor. Toplu iş sözleşmeleri ile alınan sınırlı hakların bir bölümünün de bu yolla etkisiz kılınması işçilerin tepkisini çekiyor.

Mülksüzleşme hızlanmış, 10-15 yıl önce Anadolu'nun birçok bölgesinde toprakla bağlar çok kuvvetliydi. Özellikle 1980 sonrasında yaşanan süreçlerin toprakla bağların azalmasına yol açtığını görüyoruz. Kırsal kesimde yaşanan yoksullaşma süreci, kırsal kesimden işçilere gönderilen gıda maddelerinde de azalmaya neden olmuş. Erzurum'da bu konuyu konuşurken, toprağı olup olmadığını sorduğum bir işçi, "ben toprağı saksıda görenlerdenim" dedi. Anadolu'da toprağı saksıda görenlerin işçiler arasındaki oranı artıyor, köyle bağlar ve köyden destek azalıyor. Bu gelişme de, işçilerin, ücretlerinin satınalma gücündeki gelişmelerden daha doğrudan ve daha kısa sürede etkilenmelerine neden oluyor.

İşsizlik yaygınlaşıyor. Geçmişte çeşitli siyasi ilişkiler aracılığıyla özellikle kamu kesimine işçi yerleştirmek mümkündü. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra bu uygulamalara büyük ölçüde son verildi. Özellikle son yıllarda hızlanan özelleştirme politikası ile birlikte kamu kesiminde istihdam daha da azaltılıyor. Bu durumda, siyasi görüşü ne olursa olsun tüm işsizler işsizlikten yakınıyorlar ve işçiler de işsiz kalma korkusundan etkileniyorlar. İşsizlik, sendikal mücadeleye aktif katılımı etkiliyor. Sendikaların işsiz üyeleriyle bağlarının kopması ve işsizlerin bağımsız örgütlerinin olmaması, iş sahibi işçilerle işsiz işçileri karşı karşıya getirebiliyor. Sermayenin ANAP'ın istediği, işçileri işsizlik tehdidiyle bir ikilemele karşı karşıya bırakmak: Ya işsiz kalacaklar ve açlığa mahkum olacaklar, ya da köleler gibi yaşamayı ve çalışmayı kabul edecekler. İşçiler işsizliğe tepki duyuyorlar, ancak bu konuda bu ikilemi aşabilenlerin sayısı o kadar çok değil. Örgütlü mücadelenin gücü henüz onlara bu güveni vermiyor.

İşçiler toplu iş sözleşmelerinin artık eskisi gibi işe yaramadığının farkındalar. 1980 öncesinde ve özellikle 1963-1977 döneminde her yeni toplu iş sözleşmesi ücretlerde, yaşama ve çalışma koşullarında bir iyileşme getirmişti. 1977-1980 döneminde ücretlerin satınalma gücü korunamadıysa da diğer alanlarda önemli kazanımlar sağlanmıştı. Ancak 1984 ve sonrasında bağitlanan toplu iş sözleşmelerinin geriye gidiş engel olamadığı yaygın bir biçimde kavranıyor. Birçok işçi, yeni dönem toplu iş sözleşmesi ile zamlar verilmeden önceki ücretiyle kaç ay çalıştığında bir televizyon alabildiğini, yeni dönem zamlarıyla kaç ay çalıştığında bir televizyon alabildiğini, yeni dönem zamlarıyla birlikte ise kaç ay çalışması gerektiğini hesaplayabiliyor. Ortaya çıkan sonuç ise olumsuz. Toplu sözleşmeyle zamların alınmasına karşın, televizyon fiyatları daha hızlı arttığından, yeni dönemde aynı televizyonun alınabilmesi için daha uzun bir süre çalışması gerekiyor.

Sorunların Nedeni

İşçilerin çalışma ve yaşama koşullarında 1980 sonrasında yaşanan gerileme konusunda bir anlaşmazlık yok. Siyasi görüşü ne olursa olsun hemen hemen tüm işçiler artan şikayetler konusunda benzer bir tavır içindeler. 1980 öncesinin katmanlara, bölgelere, mülksüzleşme düzeyine ve sektör- lere göre farklı olarak ortaya çıkabilen tepkileri, 24 Ocak ve 12 Eylül sa- yesinde bugün bir noktada birleşmiş durumda.

Şikayette ortak olanların, bu durumun nedenleri konusundaki tespit- leri ise büyük farklılıklar gösteriyor.

Bir kısım işçi bu olumsuz tablonun sorumlusu olarak Özal'ı görü- yor. Diğer bir deyişle, yoksulların daha da yoksullaştırılmasının gerçek amacının zenginlerin daha da zenginleştirilmesi olduğunu yeterince kavra- yamıyor. Bugüne kadar Türkiye'de hangi siyasi parti hükümeti kurarsa kursun, iktidarda sermayenin bulunduğunu anlayamıyor. Bugün işçile- rin belki de en büyük kesiminin ortak noktası ANAP karşıtlığıdır. Bu- nun da nedeni, yerli ve yabancı sermayenin yoğunlaşan sömürsünün sorumluluğunun çeşitli partilerin politikacıları tarafından Özal'ın omuz- larına yıkılmış olmasıdır. Özal'ın mutlaka önemi vardır, ama sermaye- nin sorumluluğu çok daha büyüktür. SHP, DYP ve DSP'nin politika ve propagandalarının sermayeyi değil de ANAP'ı yıpratmak üzere kurulmuş olmasının, sorunlardan ANAP'ı ve Özal'ı sorumlu tutma anlayışının yay- gınlaşmasında büyük rolü olmuştur.

Sol eğilimli işçilerde görülen genel bir tavır ise sorunların sorumlulu- ğunu 24 Ocak kararlarına ve Adalet Partisi'ne yıkmaktır. Bu anlayış, AP'li ve CHP'li işçiler arasında önemli anlaşmazlıklar ve tartışmalar yaratabil- mektir. 24 Ocak kararları yerli ve yabancı sermayeden ve genel olarak kapitalizmden koparılarak ele alınırsa, bir günah keçisine döner. Kapita- lizmin günahları 24 Ocak kararlarının ve Demirel'in sırtına yıkılır. SHP ve DSP'nin işçi sınıfı içinde ulaşabildiği kesimlerde bu anlayış yaygındır.

1980 sonrasında artan sorunların sorumlusu olarak sendikaları ve sen- dikacıları gören işçi sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır.

Sendikaları ve sendikacıları sorumlu tutanların bir bölümü bilinçli işçilerdir. Bu işçiler, 1980 sonrasında açık kalan sendikaların iyi bir sınav vermediğini, işçilerin güvenini yitirdiğini, işçilere önderlik edemediğini söy- lemektedirler. 12 Eylül sonrasında Türk-İş'in ve bağlı sendikaların çoğu- nun tavrı, Sadık Şide'nin askeri hükümette Sosyal Güvenlik Bakanlığı yapmış olması, Şevket Yılmaz'ın 1982 yılında Anayasa referandumu ön- cesinde televizyonda yaptığı konuşma ve 1987 yılında Parlamento'ya di- lekçe verme kararının yerine getirilememesi hemen her toplantıda gündeme gelmiş ve eleştirilmiştir. 1980 sonrasında sendikaların ve sendikacıların eksiklikleri ve hataları, işçi sınıfı içinde öncü nitelikteki birçok işçinin ve genel olarak tabanın sendikal harekete olan güvenini sarsmıştır. Ancak sendikal örgütlenmenin alternatifi olarak ortaya çıkan yeni kitle örgütlen- me biçimleri yoktur. Sendikaların ve sendikacıların hatalarını haklı ola- rak dile getirenlere, alternatiflerinin ne olduğu sorulduğunda genellikle

yanıt alınamamaktadır.

Sendikaları ve sendikacıları sorumlu tutanların bir bölümü ise bilinçsizdir ve gerici propagandaların etkisi altındadır. 1982 Anayasasının ve 2821-2822 sayılı yasaların, 1980 öncesinde bazı sendikaların verilmiş hakları istismar etmesinin sonucu olduğunu söyleyen işçiler de vardır. 1980 sonrasında sendikacılık hareketinin bütününe karşı düşmanca bir tavra giren sermaye ve yandaşlarının sürekli ve sistemli saldırısı kavranmamaktadır. Sendikaların büyük bir bölümünün bile bu yeni koşulları ve bu yeni koşulların ortaya çıktığı yeni görevleri kavradığı söylenemez. Kavrayanların ise bu durumu geniş üye kitlesine anlatmak için yaptığı çalışma sınırlı kalmaktadır. İş böyle olunca, toplu sözleşme düzeyinin aksayan yanlarının sorumlusu görünüşte sendika olmaktadır. Birçok işçinin gözünde, sendika bir sigara makinesi gibidir. Bir taraftan para atılır, diğer taraftan bir paket sigara çıkar. 1980 öncesinde sendikaya aidat atıldı mı, oldukça iyi bir toplu iş sözleşmesi hep çıkmıştır. Ancak 1982 Anayasasının ve 2821-2822 sayılı yasaların ortaya çıkardığı çerçeve içinde artık bu mümkün değildir. Sigara makinesi bozulmuştur. Yasaklarla ve kısıtlamalarla dolu grev hakkı, sınırlı ve hükümet müdahalesini her an hisseden bir toplu pazarlık hakkı ile yeni hak ve menfaatlerin elde edilebilmesi hemen hemen olanaksızdır. Ancak eğer bu makinenin sermaye tarafından bozulduğu geniş üye kitlesine anlatılmazsa, aidat yatırıp karşılığında iyi bir toplu iş sözleşmesi alamayan işçinin tepkisi bellidir. İşçi, para attığında artık sigara vermeyen makineyi nasıl tekmelerse, aidat yatırmasına karşın iyi haklar “alamayan” sendikayı da hırpalamaya başlar.

Sermayenin ve ANAP’ın istediği de budur. Diğer bir deyişle, sermaye ve ANAP, “İmama kızdırıp, oruç bozdurmak” istemektedir. Sendikaların ve sendikacıların son derece yaygın olan hatalarını ve eksikliklerini sergileyerek ve gerektiğinde bu konuda “sendika ağaları” gibisinden sol terminoloji kullanarak, işçileri sendikal örgütlülüğünden soğutmaya çalışmaktadır. Sendikaların yeni koşulları kavramada ve üye kitlesine yeni koşulları ve yeni görevleri kavratmadaki yetersizliği de, sermayenin ve ANAP’ın ekmeğine yağ sürmektedir. Kenan Evren’in 12 Eylül’den hemen sonra yaptığı Adana konuşmasında ve Turgut Özal’ın genel seçimlerin hemen ardından, “benim işçilerle bir sorunum yok, ama sendikalar işçileri tam anlamıyla temsil etmiyorlar” gibisinden bir açıklama yapmasının arkasındaki mantık budur.

Sendika temsilcileri ile bir yöneticinin bulunduğu bir sohbette bir temsilci, toplu iş sözleşmesinin gereği olarak verilmesi gereken parkaların uzun süredir verilmemiş olmasından şikayet etti ve “parkalar verilmezse genel merkezi basacağız” gibisinden şaka yaptı. Çok deneyimli bir sendikacı olan sendika yöneticisinin yanıtı ise kanımca sermayenin bu oyununu bozacak niteliktedir. Yönetici “genel merkezi ne basacaksınız; hep birlikte parkayı vermeyenleri basalım” dedi. Sendika temsilcisinin parka verilmemesine karşı tepkisi yeni koşulların kavranamamasının bir sonucudur. Bu temsilci, sermayenin ve hükümetin bir oyununu da kavramamıştır. Hükümet ve sermaye, çeşitli işyerlerinde toplu iş sözleşmesi hükümlerini ka-

sıtlı olarak uygulamayarak, işçilere sendikanın güçsüzlüğünü kanıtlamaya çalışmaktadır. Birçok sendikanın bu alandaki eksik ve hataları da, sermayenin bu planını kolaylaştırmaktadır. 1980 ve öncesinde yürürlükteki toplu iş sözleşmesi uygulanmadığında yapılabilen hak grevi 1982 Anayasası ile yasaklandığından, bu durumda sendikanın yasal çerçeve içinde yapabileceği tek iş, mahkemeye başvurmaktır. Yargının bu konularda nasıl ve ne kadar zaman içinde sonuca ulaştığı ise iyi bilinmektedir.

Sendikalar Açısından Yeni Koşullar ve Yeni Görevler

Sendikalar bugün gerçekten zor bir durumdadır.

Dünyada da, Türkiye’de de sermayenin sendikalara karşı tavrı temelden değişmiştir. Sendikalar bir bütün olarak sürekli ve sistemli bir saldırıyla karşı karşıyadırlar. Bu saldırı doğrudan cepheden olabildiği gibi, sendikaların ve sendikacıların eksiklik ve zaaflarının teşhiri biçiminde “sol” görünümü de olabilmektedir. Bu hatalar tabii ki eleştirilecektir eleştirilmelidir. Sermayenin amacı, sendikacıların hatalarını ve zaaflarını kullanarak örgütlülüğü geriletmektir. Bizim amacımız, bu hataların düzeltilmesini sağlayarak veya hatalarını düzeltmemekte ısrar edenlerin değiştirilmesine çalışarak, sendikaların işçiye daha fazla güven veren kuruluşlar haline getirilmesini gerçekleştirmektir. Bugün Türkiye işçi sınıfı henüz sendikal örgütlülüğü aşan alternatif kitle örgütlenmeleri yaratamamıştır. Bugünkü koşullarda sendikasızlaşmaya yol açacak biçimde sendikaların eleştirilmesi, örgütsüzlüğü getirecektir. Sermayenin istediği de budur. Sermayenin, sendikacılık hareketini geriletmek isterken, sendikacıların bir bölümünü düzenle bütünleştirmede çok iyi yararlandığı bazı zaaflarını bu “dostlarına” ihanet ederek kitlelerin önünde teşhir etmesinin nedeni de, kitlelerin örgütlü güce olan güvenini sarsmak isteğidir. Sendikaların ve sendikacıların eksik ve hatalarından iyi yararlanan sermayenin bu oyununun birçok yörede etkili olduğunu gözledim.

Sendikalar 1980 öncesiyle karşılaştırıldığında birçok açıdan yeni koşullarla karşı karşıyadırlar.

1982 Anayasası ve 2821-2822 sayılı yasalar, sendikaların özgür toplu pazarlık ve grev haklarına büyük darbeler indirmiştir. Geçmişte yalnızca toplu sözleşme alanında ve genellikle üst düzey ilişkilerle elde edilen başarıların tekararlanması artık mümkün değildir. Ayrıca, enflasyonun emekçi sınıf ve tabakaları sistemli ve sinsi bir biçimde soymanın işverenlerden yana kontrollü bir aracı olarak kullanılmasına engel olunması da gerekmektedir. İşsizliğin önelenebilmesini amaçlayan istihdam yaratıcı devlet yatırımlarının ve refah harcamalarının artırılması da, sendikaların işyerlerindeki toplu sözleşme mücadelesi kadar önemlidir. Diğer bir deyişle, 1980 sonrasının yaratılmak istenen toplumsal ve siyasal modelinde sendikaların güçsüz ve apolitik olması için herşey yapıldı. Ancak hayat bunları aştı. Bugün sendikalar ya daha politik bir tavır içine girecekler, aralarındaki dayanışmayı artıracaklar, geniş üye kitlesini harekete geçirmeyi amaçlayarak sendika-içi demokrasiyi geliştirecekler ve mücadelele-

rinde yol gösterecek doğru eğitim programlarını geniş üye kitlesine ulaştırabilecekler ve kısıtlı grev hakkını tamamlayıcı yeni yasal ve demokratik yol ve yöntemler geliştirecekler, ya da giderek zayıflayacaklar. İşçiler bu gelişmeleri yeterince kavrayamıyor, ancak sezinliyorlar.

Bu nedenle yeni mücadele yol ve yöntemlerini kendiliklerinden geliştiriyorlar. Sorunların tartışıldığı eğitim seminerleri istiyorlar. Eğitim seminerlerinin yalnızca yasa maddelerinin tek taraflı olarak anlatıldığı ders havasından çıkarılmasını, sorunların çözüm yollarının demokratik biçimde tartışıldığı yerler olmasını istiyorlar.

Bugün 1980 sonrasının yeni koşulları ve bu yeni koşulların ortaya çıkardığı yeni görevler ilk aşamada sendika temsilcisi kademesine, daha sonra ise tüm işçilere anlatılmazsa, işçilerin sendikalara karşı zaten sarılmış olan güvenleri iyice azalır ve alternatif kitle örgütlenmelerinin yokluğunda ortaya çürüme ve dağınıklık çıkar.

İşçiler arasında arttığı görülen bir eğilim, bilinçli veya bilinçsiz olarak bireysel kurtuluş çabalarıdır. İşçiler kısa ve uzun vadeli çıkarlarını genellikle bilirler veya en azından sezerler. Ancak suyun akarken en kolay yolu seçmesi gibi, kısa vadeli ve sonucu çabuk ve garantili alınacağı sanılan çözümler genellikle daha çekicidir. "Çantadaki serçe mi, çalındaki keklik mi?" karşılaştırması ve çantadaki serçenin seçilmesi anlayışı işçiler arasında çok yaygındır. Örgütlü güce güvenin yokluğunda bu tercih ve seçim normaldir. Elinde av tüfeği olan, yanında av köpeği dolaşan ve çiftesi dolu olan bir avcı çalındaki kekliği seçer. Yeterince bilinçli ve deneyimli olmayan işçilere uzun vadeli mücadeleleri seçtirenin yolu, onlara örgütlü güce ve kendi özgüçlerine güveni aşlamak ve uzun bir süreç içinde bu güveni küçük küçük başarılarla da olsa yaşamalarını sağlamaktan geçmektedir. Sendikal ve siyasal örgütlenmelerin hatalarından arındırılmaları ve kitleye her açıdan güven verecek hale sokulmaları, uzun vadeli çözümlerin mümkün olduğu inancını yaygınlaştıracaktır.

Kitleler ancak bu noktadan sonra uzun vadeli çözümlerin peşinden gider. Ancak bugün farkında olunarak veya olunmayarak, bireysel çözüm arayışları, kısa vadeli çözümler peşinden koşma çabaları artmıştır. Milli piyango, spor toto, altılı ganyan gibi şans-talih oyunlarının yaygınlaşması ve hükümetin bilinçli bir politikasıyla yaygınlaştırılması boşuna değildir. Alkol kullanımı da artmaktadır. Fazla mesaiye kalma, ikinci bir işte çalışma, hafta tatillerinde veya yıllık ücretli izinlerde çalışma gibi uygulamalar da örgütlü gücün veremediği güvenin yerine kısa vadeli çıkışlar arama çabalarıdır.

Baskı ve yoksulluk artınca ille de toplumsal patlamalar olmaz. Toplumsal çürüme de olabilir. Toplumsal örgütlülüğün gerilediği koşullarda ortaya genellikle toplumsal çürüme çıkar. Bugün işçiler arasında örgütlü güce olan güven çok geri düzeydedir. Buna bağlı olarak da sömürünün ve yoksulluşmanın artması, kumarıyla, fuhuşuyla, intiharıyla, uyuşturucusuyla, alkolüyle ve her türlü ahlaksızlığıyla çürüme eğilimini getirmektedir. Yapılması gereken "imama kızıp oruç bozmak" değil, "hata yapan imamı değiştirmek" tir.

İşçi Kimdir?

Yaşamamı aldığı ücretle sürdüren bir çok işçinin “işçilik” olgusuna bakışında bir çarpıklık gözleniyor. Birçok işçi için işçilik demek, bedenen veya kol gücüne dayanarak çalışmak demektir. Bu anlayış yalnızca işçiler arasında değil, birçok sosyal bilimci de bile vardır. İşçi sınıfının çeşitli katmanlardan oluştuğu birçok işçi tarafından kavranılmamaktadır.

İşçiliği mavi tulumla, eldeki anahtarla, beden çalışmasıyla özdeşleştiren anlayış, farkında olmadan veya bilinçli olarak işçiliğe hakaret etmekte, işçiliği horlamaktadır. “Bürolarda çalışanlar işçinin sıkıntısını anlamaz”, “onlar masa başında çalışır, bizden değildir” gibi anlayışlar oldukça yaygındır. İşçiliği beden çalışmasıyla özdeşleştirme, “işçiler kafa ile çalışmazlar, onların kafaları çalışmaz” anlayışının uzantısıdır. Halbuki her iş hem kafa hem beden çalışmasının bütünlüğüdür. İnsanı yücelten veya üretime katkıda bulunan yalnızca bedenen değil, aynı zamanda kafa yanı ağır basan çalışmadır da. Örneğin yolları süpüren bir temizlik işçisi artık değer yaratmaz, ama fabrikada proje üzerinde çalışan ve işyerindeki kollektif işçinin bir parçasını oluşturan bir ücretli mühendis artık değer yaratır.

İşçiler arasında işçilik tanımı henüz doğru yerine oturmamıştır. Mühendislik yapan işçiler kendilerini bedenen çalışan işçilerden yüksek görebilmektedir. Onların da sınıf bilincine ulaşmaları gerekmektedir. Mavi tulum giyen işçiler, kendilerini büro personelinden veya teknik elemanlardan ayrı görebilmektedir. İşçi sınıfı katmanları arasındaki ayrılıkların aşılması o kadar kolay olmayacağına benzemektedir. Bu konuda sendikaların da büyük hataları olmuştur. Özellikle 1970’li yıllarda işçi-memur ayrımı tartışmalarında sendikaların çoğunun takındığı yanlış tavır, kamu kesiminde bedenen çalışması ağır basanların “işçi”, fikri çalışması ağır basanların “memur” olduğu biçimindeydi. Bir dönem memur statüsünde çalışan ücretlilerin görece olarak ayrıcalıklı konumu ve bugün bile iş güvencesine daha fazla sahip olmaları, işçi sınıfı hareketinin tüm katmanlarının birliğinin sağlanmasında bugün önemli zorluklar yaratmaktadır.

Dayanışma Geleneği ve Yapay Bölünmenin Aşılması

İşçiler arasında dayanışma geleneği henüz yeterince gelişmemiştir. Hal-kımızın çok güzel ve kapitalizmin henüz ortadan kaldıramadığı gelenekleri vardır. Sigara içen biri paketi masanın üstüne koyar, çevresindekilere ikram eder. Simit yiyorsa, karşılaştığı birine simidin bir parçasını verir. “Alman usulü” bütün ekonomik sıkıntılara karşı yeterince yaygınlaşmamıştır. Birçok yöremizde “Alman usulü” herkesin kendi parasını ödemesini önermek ayıp sayılır. Mahalleli veya hemşehri arasında dayanışma anlayışı hâlâ sürmektedir. Bunlar, gurur, duymamız, korumamız ve kapitalizmin ötesinde bir anlayışla geliştirmemiz gereken özelliklerimizdir.

Bu güzel geleneklerimizin işçi sınıfına özgü olanları henüz Türkiye’de yeterince yerleşmemiştir. Van’daki bir işçi, İstanbul’daki deri işçisini

tanımadan, herkesten bir paket sigara parası toplayıp grevdeki deri işçilerine göndermeyi henüz doğal ve mutlaka yapılması gereken bir hareket olarak görmemektedir. İşçiler arasında bu dayanışma geleneğinin yaratılması öncü nitelikteki işçilere düşmektedir ve son derece önemlidir.

Yeni koşullarda sendikaların ayakta kalabilmesinin yollarından biri bu dayanışmanın güçlendirilmesidir. 1980 öncesinin koşullarında tek tek sendikaların verdikleri mücadeleler bazı başarıların elde edilebilmesini sağlayabiliyordu. 1980 sonrasında koşullarında gaspedilen haklarımızı geri alabilmek ve yeni hak ve menfaatler sağlayabilmek için sendikacılık hareketinin değişik kesimleri arasında dayanışmanın ve işbirliğinin geliştirilmesi zorunludur. Hayat kapitalizmin değişik işkollarına yapay olarak böldüğü ve yürürlükteki mevzuat gereği ayrı sendikaların bünyelerinde örgütlenen işçiler arasında birlik ve beraberliği zorunlu kılmaktadır. Dayanışma geleneğinin yaratılması ile, kapitalizmin işçi sınıfını yapay olarak işkollarına göre bölmek için yaptığı bölmesinin etkileri de silinecektir.

Bugün işçilerin işkolları ve bölgeleri arasındaki dayanışma geleneği henüz birçok yörede gelişmemiştir. 1986 ve 1987 yıllarındaki grevlerin başarıyla sonuçlanabilmesi ancak dayanışmayla sağlanabilmiştir. Gelişmiş biçimiyle bile bu dayanışmanın önemli sonuçları yaşanmıştır. Bu dayanışmanın yaygın bir gelenek biçimini alması hem yeni koşullardaki mücadeleyi güçlendirecek, hem de kapitalizmin işçi sınıfını yapay olarak bölücü etkilerini azaltacaktır.

Ayrıca sınıfına ihanet edenlere karşı tecrit edici bir uygulama da gelenek olarak yerleşmemiştir. Bir ırz düşmanı veya bir vatan haini ile görüşmek ayıplanır, ama Anadolu'nun birçok yöresinde kendi arkadaşı işçilere ihanet eden veya grev kırıcılığı yapan kişi ile ilişkiler sanki hiçbir şey olmamış gibi devam edebilmektedir.

Önder İşçiler

İşyerlerinde Türkiye'nin ve dünyanın sorunları ile ilgilenen, sorunlara çözümler arayan önder nitelikte işçilerin sayısında önemli bir artış vardır. Ülkemizde politikanın kitlelere yayılmasının ve sendika-içi demokrasinin gelişmesinin zeminini bu öncü işçiler yaratıyorlar. Bu nitelikte insanlarla artık yalnızca İstanbul'da ve birkaç eski sanayi ve madencilik merkezinde değil, Anadolu'nun en ücra köşelerindeki bir fabrikada veya şantiyede bile karşılaşmak mümkün. Türkiye'de çeşitli bölgelerde ve biçimlerde yaşanan siyasal deneyimlerin doğrudan veya dolaylı etkileri bu insanlarda izlenebiliyor. Özellikle orta yaşa yakın ve önemli bir bölümü endüstri meslek lisesi mezunu bu insanlar, önümüzdeki dönemde işçi sınıfı hareketinde ve sendikacılıkta önemli görevler üstlenmeye adaylar. Ancak bunların önemli bir bölümünün işçi hareketi içinde biraz daha pishmeleri, biraz daha deneyim kazanmaları gerekli.

Bu nitelikteki insanlarda görülen hatalı bazı eğilimler, bazı sloganları aşamamaları, yeterince okumamaları, bazı durumlarda kendilerini diğer işçilerden (isteyerek veya istemeden) koparmaları, bilinç düzeyi geri

işçilerle uzun uzun uğraşmayı ihmal etmeleridir. Bu nitelikteki işçiler arasında arkadaşları için “bu işçiler adam olmaz” diyebilenlerin sayısı oldukça fazladır. Önder işçi olmanın yaşamın tüm alanlarında örnek insan olmak anlamına geldiği yeterince kavranılmamıştır. Ancak bütün bu eksikliklere ve hatalara karşın, Türkiye işçi sınıfı hareketine nitelik sıratacak bir birikim oluşmaktadır.

İşçiler ve Politika

İşçiler, sorunlarının çözümünün giderek politik platforma kaydığının farkına varmalarıyla birlikte, sendikaların ve işçilerin politikayla ilişkisini giderek daha fazla tartışır olmuşlardır.

1980 öncesinde toplu pazarlık ve grev haklarının bugüne göre daha geniş olması nedeniyle yalnızca toplu sözleşmeler alanında verilen sendikal mücadele somut ve kısa vadeli bazı yararlar sağlayabiliyordu. Bu anlamda, Türk-İş'te hakim olan biçimiyle “partilerüstü politika”, işçi kitlesini politikanın içine sokmadan iktidardaki siyasi parti ile üst düzeyde iyi ilişkiler, kurarak bazı tavizler elde etme biçiminde oldukça “gerçekçi” bir biçimde kullanılabiliyordu. Bugünün koşullarında toplu pazarlığın yeterince işe yaramaması ve enflasyon, işsizlik ve refah harcamaları gibi konularda hükümet politikalarını etkileme zorunluluğu, işçileri ve sendikaları aktif bir tavra itiyor. İşçiler ve sendikacılar da bunu çok iyi gözlüyorlar. Ancak çıkış konusunda bir karışıklık sürüyor.

Tabandaki bu gelişmelerin Türk-İş yönetimi düzeyine yansımaları, Türk-İş'in 1987 Eylül'ündeki Anayasa referandumunda açtığı “evet” kampanyası ve genel seçimlerde açtığı “ANAP'a oy yok” kampanyasıdır.

İşçiler, sendika temsilcileri ve her düzeydeki sendika yöneticisi arasında sendikaların siyasi partilerle ilişkileri yaygın bir biçimde tartışılmaktadır.

Türk-İş'in uyguladığı biçimiyle “partilerüstü politika” çok geniş bir kitle tarafından eleştiriliyor. Ancak buna alternatif olarak getirilen somut bir politika henüz kitleleri kavramış değil. Bazı işçiler ve sendika yöneticileri, “siyasi parti ayrılıkları sendikanın kapısında kalmalı, insan nasıl paltosunu çıkarırsa, siyasi kimliğini de sendikanın kapısında çıkarmalı” biçiminde bir çözüm öneriyorlar. Bu anlayış bazı çevrelerde yaygınlaşıyor. Bu yaklaşımın doğru bir yanı var. Bugünkü siyasi partilerin hepsinin son analizde sermaye sisteminin partileri olduğu düşünülürse, işçilerin bu partilerin etkisinden kurtarılmalari açısından böyle bir görüşün yararı bile olabilir. Ancak bu yaklaşımın asıl tehlikeli yanı işçileri politika dışına itmesi ve belki de ilerde gelececek anarkosendikalist akımlar için zemin hazırlaması. Bunlar ise son derece ciddi tehlikelerdir.

Bazı yazarların Avrupa sosyal demokrasisi ile sendikalar arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bilmeden yaptıkları yanlış genellemeler, sol eğilimli işçiler arasında biraz taraftar bulmuş. Sendikaların sosyal demokrat partilerle bütünleşmesi isteniyor. Ancak bu kişilerle tartışıldığında, böyle bir gelişmenin sendikacılık hareketinin bölünmesine yol açtığını halbuki gu-

nümüz koşullarının ileri nitelikte bir program etrafında işçi sınıfının birliğini sağlamayı mümkün kıldığını kabul ediyorlar. Ayrıca sosyal demokrasinin daha solunda olan kişilerin böyle bir bütünleşmeye karşı çıkması gerektiği de belirtiliyor.

Bu konuda işçilerle yapılan birçok tartışmada, mevcut siyasi partilerin hepsine sermaye ve servet sahiplerinin hakim olduğu, işçilerin bu partilerde yönetim kademelerine geçemedikleri konuşuldu. Bunun nedenleri sorulduğunda bir işçi, "bizde ne nakit, ne de vakit var, nasıl etkili olalım" dedi. Bu gerçekten doğru bir saptamadır. Bugün faaliyet gösteren siyasi partilerde etkili olabilmenin yolu bu işe vakit ve para ayırabilmekten geçmektedir.

Bu tartışmalar giderek yaygınlaştığında görülen bir eğilim, "biz için kendi partimizi kurmuyoruz" anlayışıdır. Özellikle Türkiye'de ücretlilerin toplam nüfus içindeki payının yüzde 40'ı aştığı anlatıldığında, işçilerin ortak tavır almasının birçok şeyi değiştirebileceği anlaşılmakta ve "kendi partimizi kuralım, Türk-İş bir parti kursun" anlayışı gündeme gelmektedir. Bu anlayış doğaldır. İngiltere'de 19. yüzyılın son yılları, Türkiye'de 1960'lı yılların başlarındaki tartışma daha yaygın bir biçimde yeniden gündemdedir.

Ancak henüz işçilerin bir bütün olarak bugünkü düzenin siyasi partilerini aştığı söylenemez.

İşçiler arasında belki ANAP'lı oldukça azdır ama, eski Demokrat Parti'li, Adalet Parti'li ve bugün Doğru Yol Parti'li işçi sayısı küçümsemeyecek kadar fazladır. Bu işçilerin bu geleneğe oy vermesinin açıklanabilir nedenleri vardır. Bu nedenlerin bir bölümü dünyaya bir işçi gibi bakmamaktan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de sağın kendisini başarılı bir biçimde dinle ve halkımızın gelenekleriyle özedeşmiş göstermesi önemli bir etmendir. Ancak diğer taraftan DP ve AP iktidarları dönemlerinde işçiler lehine çıkarılan önemli bazı yasaların etkileri de küçümsememelidir. Birçok kişinin gözünde CHP ile solculuk özdeştir. CHP ise 1950 öncesinde işçiler için baskı, eziyet, yasak, düşük ücret ve kötü çalışma koşulları demektir. Demokrat Parti'nin 1950-1960 arasında çıkardığı yasalarla işçilere doğrudan sağladığı bazı menfaatler ve 1950-1954 döneminde sendikacılık hareketine karşı takındığı görece hoşgörülü tavır, birçok işçinin Demokrat Partili olmasına yol açmıştır. Adalet Partisi iktidarlarında ise yaşanan ekonomik canlanmaya bağlı olarak işçilere bazı alanlarda önemli kazanımlar sağlanmış ve özellikle AP'lilerin yönetiminde bulunduğu sendikaların kamu kesiminde bağtlatığı toplu iş sözleşmelerinde önemli haklar elde edilmiştir. Bu partiler aracılığıyla işe adam yerleştirme de küçümsememesi gereken bir etkiye sahiptir.

İşçiler arasında sağ siyasi partileri desteklemenin kısa vadeli çözümler açısından geçmişte bazı durumlarda "gerçekçi" olduğunu kavramadan, sendikalarda siyasi parti tartışmalarının gündeme getirilmesi sıkıntılar yaratmaktadır. Birçok toplantıda tartışmanın CHP-AP veya SHP-DYP tartışmasına kaydırılması hedefi saptırmakta ve işçiyi bölmektedir. Halbuki bu partilerin tümünün sermaye ve servet sahiplerinin denetiminde

ve yönetiminde olduğunun, bunların hangisi hükümet kurarsa kursun iktidarda gerçekte sermaye ve servet sahiplerinin bulunduğu anlatılması, sorunlara işçi olarak yaklaşmayı ön plana çıkarmakta ve işçileri birleştirmektedir.

Bugün işçiler arasında yaygın kabul gören anlayış, her işçinin kendi inandığı siyasi çizgi içinde yönetime gelmeye çalışması, o çizginin programına ve uygulamalarına işçiler lehine hükümlerin konmasına çaba göstermesi gerektiğidir. Herkes öncelikle kendi deneyimleriyle öğrenir. Bu süreç yaşanmadan ve birçok işçi geçmişte benimsediği çizgi içinde bunları gerçekleştiremeyeceğini kendi deneyimleriyle görmeden, işçilerin kitle halinde alternatif bir düzeni savunan bir sol partiyi desteklemesi pek olası değildir. İşçiler bugün ortak sıkıntılarla birleşmiş durumdadır. Belki Türkiye tarihinde ilk defa, milyonlarca işçi ortak sorunları yaşamaktadır. Bu sorunlarının çözümünün politik kararlardan ve tavırlardan geçtiğini kavramakta ve politika ile giderek artan bir biçimde ilgilenmektedir. Ayrıca tabandaki işçiler arasındaki ilişkiler son derece demokratiktir: Farklı siyasi tercihleri olan işçiler birbirlerine oldukça büyük bir hoşgörü içinde yaklaşabilmekte, ortak sorunlara birlikte çözüm arayabilmektedirler.

Bugün yapılması gereken, kapitalizmin sonuçlarına karşı oluşmuş, ancak siyasi eğilim, din, mezhep, dil, hemşehrilik, meslek, statü gibi nedenlerle bölünme eğilimi olan bu birliği pekiştirmek, bilinçlendirmek, kendi deneyimleriyle yaşayarak yalnız kapitalizmin sonuçlarına değil, aynı zamanda kapitalizmin kendisine karşı çıkmasını sağlamaktır. Bu siyasi tavrın geniş kitlelerce benimsenmesi ise uzun bir zamanı ve bölünmeleri engellemeyi amaçlayan bilinçli politikaları gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlar çok genel ve kişisel gözlemler ve değerlendirmelerdir. Türkiye işçi sınıfının ve özellikle de sendikacılık hareketinin bugün birçok hatası ve eksiği vardır. Yazıda bunlara da işaret edildi. Ancak vurgulanması gereken bir nokta var: Türkiye’de işçi sınıfı hareketi, dipden gelen bir dalga gibi yükseliyor. Türkiye tarihinde geçmişte de böyle dalgalar oldu, ancak ülkenin belirli bölgeleriyle sınırlıydı bunlar. Bugün ilk kez bütün Türkiye’de bu dalganın etkileri sezilebiliyor. Dev uyanıyor ve Türkiye’nin geleceğinde bağımsız bir güç olarak ağırlığını koymaya hazırlanıyor.